

АТАНАС СВИЛЕНОВ

ВРЕМЕТО ОСМИСЛЯ

chitanka.info

Когато в края на 1988 година културната ни общественост се прощаваше завинаги с писателя Владимир Полянов (роден е на 5 май 1899 г.), пред пресния му гроб мен повече от всякога ме измъчваше и чувството за своеобразна вина, за неизпълнен дълг. Мина известно време, излезе в издателство „Български писател“ сравнително представителният му ретроспективен сборник със задълбочен послеслов от Михаил Неделчев, появи се и анкетната книга на Александър Пиндиков, хвърляща подробна светлина върху държаното дълъг период в полусянка творчество на писателя, ала глождещото ме усещане не се е особено променило. Мисля, че не ще е пресилено, ако обобщя, че то е горчив самоукор от страна на цялата ни днешна литературна критика — ние сторихме твърде малко, даже почти нищо не направихме, за да получи художественото дело на Владимир Полянов вярна и справедлива оценка.

Възнаграждаваме с ласкава дума и с подчертано благосклонно внимание толкова безлични присъствия в литературата ни, а отминавахме с непростително лекомислие писател като него, който в дългия си житейски път остави ценности от безспорно значение и който до сетния си час бе верен на каузата да споделя само истини, в които вярва, които са единствено плод на изстрадани убеждения.

Неговата съдба не беше лека, тя познава драматични превратности, има своите щастливи извисявания и своите мъчителни спадове, но Вл. Полянов я носеше с достойнство. Той никога, даже тогава, когато ефектните жестове бяха удобно средство за житейско преуспяване, не прибягна до голословни декларации за верноподаничество, не си позволи унижителни самобичувания или изгодни компромиси, за да бъде битието му по-леко. Предпочиташе да бъде в сянка, но действията му да са подчинени на повелите на съвестта. До много свои прозрения достигна бавно и трудно, но друг път, освен този на честния вътрешен самоанализ, за него не беше възможен. Живееше сред нас чужд на суетата, далеч от боричканията за почести и награди, безразличен за ласкателствата и венцехваленията, защото беше проумял, че те са пяна, която времето безмилостно и безвъзвратно отнася.

Някога, в по-ранните му години, всичко това и него го беше докосвало и замайвало. Тогава той е получавал възможно най-авторитетните отличия, превеждан е на десетки езици, висока оценка

за творчеството му дават някои от най-строгите ни критици: Георги Цанев, Иван Мешеков, Александър Балабанов, Васил Пундев, Владимир Василев, Георги Константинов, Д. Б. Митов, Иван Радославов, Михаил Арnaudов и др. Знаем колко безмилостна е проверката на изминалите години, но все пак абсурд бе и залитането ни в обратната крайност, в която се озовахме, за да не се вслушваме почти никак в гласа на предходниците, да не подложим поне на съмнение доколко са били прави или не. Странно е това наше самочувствие, че сме по-мъдри и по-далновидни, само защото сме чада на по-ново време.

Сега обаче все по-ясно осъзнаваме, че нишката на приемствеността не бива да се прекъсва, че можем да се чувствуваме само по-обогатени и по-знаещи, ако осмисляме и ползваме уроците на наследството. В такъв план мисля, че е наложително да си извлечем поука и в нашето отношение към творчеството на Вл. Полянов. То дълго, твърде дълго се задържа в рамките на догматичната предубеденост. Сам писателят, деликатен и духовно извисен човек, не направи и намек, за да ни пренасочи към нов прочит, не си позволи жестове на обиден, пренебрегнат, наскърбен. Той предпочете да пише произведенията си в една, слава богу, все по-благоприятна атмосфера, когато след дълги странствувания из провинциалните театри отново седна спокоен в дома си зад пишещата машина и създаде редица книги, някои от които се появиха и в дните непосредствено преди кончината му. Към тях критиката ни също е длъжница, но мен повече ме измъчва вината, че не предприехме — с малки изключения — опити цялостно да оценим разнообразното му и интересно белетристично дело, да разчистим наслоенията на вулгарния социологизъм и схематизма, да открием и направим достойние на новите поколения онова непреходно и трайно в него, което е обидно да държим в забрава. Търсенията на Вл. Полянов в областта на нравствено-психологическата проблематика са според мен с висока стойност не само в исторически контекст, но много от неговите вниквания в душевността на човека, в разкриването на драмата на личността, която се стреми да бъде с народа си в часове на обществени кризи и на върховни изпитания, са добър повод за размисъл и днес. Той даде сериозен принос за насочването на прозата ни към градския бит, към проблемите на метрополията и така нашата литература стана

по-многообемна, с по-разностранен изследователски и стилистичен инструментариум. А широката му култура, изисканият му и облагороден вкус спомогнаха да се преодолеят домораслите критерии, да се съизмерваме без комплекси за малоценност с европейските образци.

Стеснените, доведени до догматична деформираност методологически подходи на литературнокритическата ни мисъл способстваха за обедненото, а нерядко и направо превратно представяне на цели периоди от нашата книжовна история. Явленията се оценяваха главно или почти изцяло като отзвук на политическите и социалните процеси, с тях се онагледяваше поляризацията в идеологическата и класовата борба. Това е съществена страна и не я подценявам, но се забравяше, че изкуството има за цел да вникне и в духовните стойности, които в много случаи имат надстроечен, надкласов характер, в тях се проектират измеренията на общочовешката цивилизация, на хуманизма в глобалната му същност. Така например и до ден-днешен картината на литературното ни развитие през 20-те години не е обхваната в реалната ѝ сложност и пъстрота. Тя все още е представяна главно като конфронтация между реалистичното направление, оценявано без никакви или несъществени уговорки с положителен знак, и другите, съществуващи тогава в изобилие направления, квалифицирани, кажи-речи, без изключение като упадъчни, естетически непълноценни, реакционни и т.н. След дълги усилия все пак прословутият експресионизъм на Гео Милев беше изваден от тези негативни категории и му бе признато, че е с прогресивен революционен дух, но с нескрити и сега кисели гримаси у някои изследователи, че големият ни поет е можел да си послужи и с по-подходящи, сиреч реалистични средства. В подобен смисъл като диалектически-противоречиво явление се разглежда и романът „Хоро“ на Антон Страшимиров, който някои и до днес биха предпочели да е в методологическото и стилистическото русло на превъзнесения до ранга на класика „Село Борово“.

Сянката на опростенчеството не се е разсеяла и в отношението ни към така наречената „диаболчна проза“, представяна в началото на 20-те години главно от Вл. Полянов и Св. Минков. Частичен пробив в догматичната схема все пак беше направен от страна на критиците от по-младите поколения и главно чрез съставената от Огнян Сапарев

антология „Игра на сенките“ (издателство „Хр. Г. Данов“, Пловдив, 1983 г.).

В един нашенски речник намирам следното определение на ДИАБОЛИЗЪМ — „(фр. diabolisme от diable — дявол). Упадъчно литературно течение, възникнало под влияние на консервативния немски романтизъм. Характерно за диабололизма е бягството, страхът и ужасът, от действителността, блуждаенето в света на мистиката, на кошмарите и сомнамбулните видения, изпадане в плен на свръхестествени, зли, «дяволски» сили...“ Заклеймяването като упадъчно течение е категорично и безпрекословно. Такава беше и оценката за световноизвестен автор като Франц Кафка например, в чието творчество наистина се срещат споменатите в определението белези, но в по-новите критически текстове на редица съветски автори се набляга дебело, че то има корени в конкретната социална и нравствена атмосфера на времето, че отразява промените в съзнанието след реалния апокалиптичен ужас на войните, след подавянето в кръв на революционните движения, в условията на несигурност, на психическа травмираност, които потискат личността. Има и едно гениално предчувствие за катаклизмите, които ще донесат идващите години на разгул на фашизма, усетени са в зародиш „прелестите“ на тоталитарните режими, на садистичните диктатори. И не е случайно, а в тясна взаимосвързка с тези кошмари на социално-реалното, е появяването на киното на Пабст и Мурнау, което ни потопява в същата зловеща атмосфера, в същото тревожно предчувствие. Не се ли вписват тук органично и пластическите деформации на художници като Г. Трос, О. Дикс и К. Колвиц, които като великия си предходник Гойя извеждаха до злокобни метафори гражданските си вълнения и тревоги?

Като си позволявам тези успоредици, аз съм далеч от намерението естетически да уеднаквявам явленията, да преувеличавам художествените достойнства на сътвореното в нашата култура през същия период. Но и то не е бягство, а отзвук на действителността. Фашизмът се зараждаше и надигаше глава не само в Германия и Западна Европа, но и у нас, даже именно у нас той пръв показва демоничната си същност, устрой кървава вакханалия. Струва ми се, че твърде леко се злоупотребява с фактора книжовно влияние, за да се оценява като нещо незначително и вторично диaboличната проза на

Вл. Полянов, Св. Минков и други наши автори. Самият Полянов рязко отхвърляше тези инсинуации, той твърдеше, че образците, които му сочат, че е следвал, е опознал по-късно. Наблягаше, че подтиците са дошли от реалността, че са родени от личното му съзнание. Нека припомним, че той е в Германия, когато течението още не е изкристализирало и когато самата обществено-нравствена атмосфера там е заредена с мрачни предчувствия, той всичко това е усещал, то е прониквало в душевността, в съзнанието му. Но такова нагнетяване на мрачното, такова усещане, че човек се превръща в същество, което е във властта на сили, на които не може да се съпротивлява, че нещо ирационално кръжи във въздуха, е тревожело духовете и у нас. Да си спомним, че такива художници като Иван Милев и Пенчо Георгиев, опирайки се наистина на фолклорно-митологичното начало, стават изразители на същото усещане за надигаща се тъмна и ирационална стихия, на сбъждане на мрачна прокоба. Нека имаме предвид, че това стилистично направление е наистина и отражение, отзвук на народната трагедия от септември 1923 година, но и негово ранно предчувствие. С чувствителните си рецептори творците долавяха подземното надигане на злото.

За мен ранната проза на Вл. Полянов, така наречените му диaboлични разкази, представяни в настоящия сборник, са недиректно, ала органично свързани именно с тази психологическа и социална атмосфера на конкретния исторически момент, те са художествена рентгенограма на душевния смут и неувереност, на мрачното предчувствие. Всичко това присъствува смътно, даже хаотично, но отпечатъкът му е категоричен. Авторът е твърде млад, той все още се бори с професионалните тайни, поддава се и на евтини изкушения, но е рядко спонтанен. Ние трябва да познаваме тези страници на личното му творчество, но и симптоматични страници на цялата ни национална литература, която в едно кръстопътно време не е затънала, както се мислеше и твърдеше, в изолация, в безгрижно епигонство, а е била съзвучна на авангардни европейски художествени търсения, на достойни брожения на човешкия дух.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.